

אמר רבי יוסי בר חנינא: מה שכתוב מקנה בארץ, פירושו הוא, מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם, מנהגו של עולם זאבים הורגים העזים, ואילו במקנהו של איוב, העזים הורגים את הזאבים.⁽⁷²⁾

וממשיכה הגמרא לפרש את הפסוקים:

אמר השטן לקדוש ברוך הוא [פסוק י"א]:

'ואולם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו, לאיוב, ואז נראה⁽⁷³⁾ האם אז לא על פניך יברכך האם לא יחרף ויגדף כלפי מעלה⁽⁷⁴⁾.

וממשיך הנביא 'ויאמר ה' אל השטן, הנה כל אשר לו בידך, רק אליו, אל איוב עצמו, אל

תשלח ירך. וגו',

ויהי היום, ובניו ובנותיו של איוב אוכלים ושותים יין בכית אחיהם הבכור, ומלאך בא אל איוב ויאמר: הבקר היו חורשות והאתנות רעות על ידיהם'.

מאי "הבקר היו חורשות והאתנות רעות על ידיהם"?

אמר רבי יוחנן, מלמד שהטעימו הקדוש ברוך הוא לאיוב

מעין עולם הבא. שהרי על עולם הבא נאמר טו-א בירמיה 'הרה ויולדת יחדו', שההריון והלידה יהיו ביום אחד,⁽¹⁾ כמבואר במסכת

72. מה שלא פירשו כפשוטו דמקנהו התרבה בארץ, פירש המהרש"א שבכל מקום שכתוב בו 'פרץ' מלשון ריבוי הרי צמוד לו לשון ריבוי, כגון 'ויפרוץ לרוב' או 'כן ירבה וכן יפרוץ', וכאן, כיון שלא הוזכר לשון ריבוי, דרשו דהכונה לפריצת והריסת גדר ומנהגו של עולם.

73. על פי הרמב"ן בפירושו לאיוב שם.

74. מבואר כאן שהשטן ביקש להביא יסורים על איוב כדי להוכיח שאין הוא כאברהם אבינו, והקשה הגר"ח שמואלביץ [שיחות מוסר ה' ל"ג] דהרי בגמרא בסוטה דף י"א – א מבואר שיסורי איוב באו עליו כעונש על כך ששתק בעצת פרעה. וביאר שם דאין זה סותר כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, וביסורין היה גם מן העונש על ששתק, וגם מן הנסיון, ואם לא היה מגיע לו עונש לא היו באים עליו יסורים רק כדי לנסותו.

לעולם של תחית המתים, שהרי בעולם הנשמות לא שייך כל זה. וכן מוכח מהמשנה בסנהדרין [צ א] 'ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה', ועל זה איתא בגמרא שם, שהסיבה שהכופר בתחית המתים אין לו חלק לעולם הבא היא משום ש'הוא כפר בתחיית המתים, לפיכך לא יהיה לו חלק בתחית המתים'. ומבואר, כי מה שאמרו 'אין לו חלק לעולם הבא' הכוונה לתחית המתים, ולא לעולם הנשמות.

ויש לציין, שראיה זו שהביא התורת חיים מהגמרא בסנהדרין, כבר קדמו לו ראשונים בזה והם, הרמב"ן בשער הגמול, והרמ"ה ורבינו דוד והרע"ב בסנהדרין שם. וכיוון לדבריהם הגאון רבי אלחנן וסרמן בסוף ספר קובץ הערות בביאורי אגדות סימן ד'. ועין עוד ביד רמ"ה סנהדרין תחלת פרק חלק, שהאריך מאד בענין זה.

ומכאן תמה התורת חיים על נוסח התפילה בשבת, 'אין כערכך ה' אלוקיני בעולם הזה, ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא, אפס בלתיך גואלנו לימות המשיח, ואין דומה לך מושיענו

1. התורת חיים למד מכאן, ש'עולם הבא' שאמרו פה אין הכונה לעולם הנשמות, אלא

ולא נתן תפלה לאלהים'. לא דיבר דברי תיפלות⁽⁵⁾ וגנאי על הקדוש ברוך הוא.

והגמרא ממשיכה להביא את הפסוקים בספר איוב [פרק ב פסוקים א ב].

"ויחי היום, ויבואו בני האלהים [צבא השמים הקרובים אל השכינה]⁽⁶⁾ להתיצב אל ה', ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה'. ויאמר ה' אל השטן: אי מזה תבא, מהיכן אתה בא? ויען השטן את ה', ויאמר: משוט בארץ ומהתהלך בה".

ומפרשת הגמרא את דברי השטן:

אמר השטן לפניו לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! שטתי בכל העולם, ולא מצאתי כעבדך אברהם, שאמרת לו 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננח', ואף על פי כן, בשעה שבקש לקבור שרה, לא מצא מקום לקבורה, ולא הרהר אחר מדותיך⁽⁷⁾.

[לעיל טו א הביאה הגמרא דרשה זו מפסוק אחר, בפרק א פסוק ז, ואילו כאן דרשו זאת

[שבת ל ב], וכעין זה היה בשדותיו של איוב⁽²⁾, שבאותה שעה שחרשו הבקר, מיד הלכו אחריהם האתונות, ואכלו את מה שצמח מיד בשעת החרישה⁽³⁾.

ענה מביאה הגמרא את הפסוקים בתחילת ספר איוב, ודורשת אותם.

נאמר באיוב, פרק א' פסוקים טז — כב.

'עוד זה מדבר וזה בא, ויאמר [השליח לאיוב], אש אלהים נפלה מן השמים, ותבער בצאן ובנערים ותאכלם... עוד זה מדבר וזה בא, ויאמר השליח לאיוב, חיל כשרים שמו שלשה ראשים [התחלקו לשלשה גייסות], ויפשטו על הגמלים ויקחום, ואת הנערים הכו לפי חרב... עוד⁽⁴⁾ זה מדבר וזה בא, ויאמר, בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור, והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית, ויפול הבית על הנערים וימותו... ויקם איוב ויקרע את מעילו, ויגז את ראשו וגו', ויאמר, ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה. ה' נתן ו ה' לקח, יהי שם ה' מבורך. בכל זאת [למרות היסורים שבאו עליך] לא חטא איוב,

היו רועות על ידיהן'. כי השקט והשלום היה להם, וזהו ענינו של עולם הבא.

4. לפנינו 'עד'.

5. דברים חסרי טעם, כמאכל תפל.

6. על פי רש"י באיוב, פרק א' פסוק יב.

7. וזהו שאמר השטן לקדוש ברוך הוא 'ומהתהלך בה' — אני בא מאותו שאמרת לו התהלך בארץ. על פי רש"י לעיל טו א ד"ה

לתחיית המתים', ומשמע ש'עולם הבא' ו'תחיית המתים' הם שתי תקופות שונות.

2. וברבינו גרשום הביא על זה פסוק אחר, בעמוס פרק ט' 'ונגש חורש בקציר', והיינו שהחורש והקוצר יפגשו בשדה דבעת החרישה כבר יגדל הזרע ויוכלו לקצרו.

3. על פי רש"י. ובמהר"ל פירש, שענינו של עולם הבא הוא שהכל בשלום ובשלווה והשקט. וזהו דאמרינן שהטעמינו מעין עולם הבא, שאף על בהמתו נאמר 'הבקר היה חורשות ואתונות

מהפסוק בפרק ב פסוק ב, ועיין בהערה].⁽⁸⁾
ומוסיפה הגמרא להביא את הפסוקים בספר
איוב. [פרק ב פסוק ג]. —

'ויאמר ה' אל השטן, השמת לבך אל עבדי
איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא
אלהים וסר מרע, ועל אף היסורים שבאו
עליו, עודנו מחזיק בתומתו, ותסיתני בו
לבלעו ליסרו חנם' —

אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב, אי
אפשר לאומרו! שבפסוק מפורש שהקדוש
ברוך הוא הוסת כביכול על ידי השטן, בארם
שמסיתין אותו, וניסת.⁽⁹⁾

במתניתא בברייתא תנא: כך דרכו של
השטן, יורד לעולם ומתעה את בני האדם
לחטוא, ולאחר שהחטיאם עולה לשמים,
ומרגיז את חמתו של הקדוש ברוך הוא,⁽¹⁰⁾
ונוטל מהקדוש ברוך הוא רשות להרוג את
החוטאים, ונוטל את הנשמה⁽¹¹⁾ של החוטא.
וזהו כמו שמצינו באיוב, שהשטן קטרג עליו
וניתן לו רשות לייסרו.⁽¹²⁾

נאמר באיוב [פרק ב פסוקים ד ו]:

'ויען השטן את ה' [לאחר שהקדוש ברוך
הוא אמר לו 'ותסיתני לבלעו חנם'], ויאמר:
הלא כאשר אדם רואה שעומדת לבא עליו

התהלך.

ללא דין.

8. פעמיים אמר השטן לקדוש ברוך הוא 'משוט
בארץ ומהתהלך בה'. הפעם הראשונה היא בפרק
א' קודם שבאו על איוב יסורים, והפעם השניה
היא בפרק ב' לאחר שבאו על איוב יסורים. והנה
דרשה זו שדורשת הגמרא שאמר השטן לקדוש
ברוך הוא לא מצאתי כעבדך אברהם, לעיל דרשו
זאת מהפסוק בפרק א', ואילו כאן דרשו זאת
מהפסוק בפרק ב'. ובביאור כפילות הדרשה,
ביאר המהרש"א, שכאן באו להשמיענו שגם
לאחר שבאו על איוב כל היסורים ובכל זאת לא
חטא, גם אז לא חזר בו השטן והמשיך להפליג
בשבחו של אברהם ואמר שאין כמוהו בכל
הארץ, ועיין שם תוספת דברים בזה.

9. בפירוש אבן עזרא באיוב שם כתב, 'דברה
תורה כלשון בני אדם והענין שיחשבו אנשים
שאינן להם דעת שיכולת להסית את האדם
לעצתו'

ובמהרש"א כאן כתב, שכוננת הכתוב לשבר
את האוזן בלבד, ואין לפרש הדברים כפשוטם.
כי אין עולה לפניו ואין הקדוש ברוך הוא עושה

10. המהר"ל האיר, שיש בשטן שני הפכים,
שמצד אחד מצאנו שעולה לקדוש ברוך הוא
ומקטרג על החוטאים, ואם כן לפי זה היה צריך
השטן לסייע לבני האדם לקיים את רצון הבורא,
ומצד שני מסית את בני האדם בעולם הזה
לחטוא. ומבאר המהר"ל דכל זה מפני שהשטן
הוא הרע הגמור ובכל מקום שנמצא גורם לרע.

11. המהרש"א [להלן] הקשה דבתחילת
הברייתא כתוב דהשטן יורד לעולם ואחר כך
עולה לשמים, ואילו בסיפא לא כתוב שיוורד
חזרה ליטול הנשמה, ומשמע שנוטל מיד את
הנשמה בעודו בשמים. ותירץ המהרש"א, זה
לשונו 'לפי שהנשמה אף בחיי האדם היא
מתדבקת בעליונים על ידי המושכלות, ומלאך
המוות מפרידם שם מן הגוף, ודי למבין'.

12. על פי רש"י ובוהו מבואר מדוע הביאו
מימרא זו כאן. אך בחתם סופר כתב שאין מקומו
של קטע זה כאן, אלא צריך לגרוס אותו להלן,
ע"י הערה 15.

שמור שלא תצא נפשו.

אמר ריש לקיש: הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות!

והראיה לכך:

הוא שטן, הרי מי שקטרג על איוב הוא השטן, **דכתיב 'ויצא השטן מאת פני ה'**, ואם כן יש להוכיח שהוא גם **יצר הרע**, **דכתיב התם בבראשית פרק ו' פסוק ה' על יצר הרע 'וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום' וכתוב הכא** שאמר הקדוש ברוך הוא לשטן **'רק' את נפשו שמור** ולמד ריש לקיש גזירה שוה מהמילה **'רק'** האמורה ביצר הרע, למילה **'רק'** שנאמרה לשטן, ומכך הוא למד דהשטן הוא יצר הרע —

ומפרש ריש לקיש את ראייתו שהשטן הוא **מלאך המות**, **דכתיב** הקדוש ברוך הוא אמר לשטן **'אך את נפשו של איוב שמור'**, אלמא מכך אנו למדים **דברידיה קיימא** שהיה ביכולתו של השטן ליטול את הנשמה⁽¹⁵⁾, אלא שהקדוש ברוך הזהירו שלא לעשות כן⁽¹⁶⁾.

אמר רבי לוי, השטן שקטרג על איוב, **ופנינה** שהכעיסה את חנה על כך שאין לה ילדים, **לשם שמים נתכוונו!**

מכה, הרי דרך אנשים לתת **עור בעד עור**, אחד מהאיברים תמורת ההגנה על הראש, כי אדם מגן על ראשו בידו. ואם באברי האדם כן, כל שכן: **וכל ממון אשר לאיש יתן בעד נפשו!**

ולכן, טען השטן, איוב לא כפר בה' אחר כל מה שאירע לו, משום שסבר שנגזרה עליו מיתה, ותמורת זה נאבד כל אשר לו, ולכן קיבל זאת בסבר פנים יפות.

'אולם, שלח נא ירך וגע אל עצמו ואל בשרו של איוב, ואז תראה⁽¹³⁾ **אם לא אל פניך יברכך!** אם לא יחרף ויגדף כלפי מעלה, משום שמכאובי הגוף קשים מאבוד ממון ובנים⁽¹⁴⁾.

ויאמר ה' אל השטן: הנו בידך ורשאי אתה להביא עליו יסורי הגוף, אך את נפשו שמור' שלא ימות. **ויצא השטן מאת פני ה'**, **ויך את איוב** בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו' —

אמר רבי יצחק, קשה היה **צערו של שטן** שהוצרך לשמור שלא תצא נפשו של איוב מרוב יסורים, יותר מיסוריו של איוב. **משל לעבד שאמר לו רבו, שבור חבית, ושמור את יינה** שלא ישפך. כך אמר הקדוש ברוך הוא לשטן אודות איוב: **הכה את איוב, אך**

13. על פי הרמב"ן בפירושו לאיוב שם.

14. כל זה על פי רש"י והמצודות באיוב שם.

15. החתם סופר כתב, שכאן צריך להיות הקטע דלעיל, במתניתא תנא יורד ומתעה וכו' ונוטל נשמה, והיינו שמאחר שמבואר כאן שהשטן הוא מלאך המוות, על זה הביאו דהשטן עצמו יורד

ונוטל נשמה.

16. על פי רש"י. אבל המהרש"א למד דהוא גם כן גזירה שוה, דלמדים מהמילה **'רק'** שכתובה גבי שטן ויצר הרע למילה **'אך'** שכתובה גבי מלאך המוות דהוא שטן הוא יצר הרע והוא מלאך המוות. ואף שאין זה אותה מילה, ביאר המהרש"א דענינם של המילים **'אך'** ו**'רק'** שווה,

שמעשה פנינה היה לשם שמים (21) —

דרשה רב אחא בר יעקב לדרשה זו, שהשטן ופנינה לשם שמים נתכוונו בפפוניא [שם מקום שהיה דר בו (22)]. אתא שטן, נשקיה ונשק לברעיה לרגליו של רב אחא בר יעקב, על כך שדרש שכוונתו הייתה לשם שמים.

עוד נאמר באיוב, פרק ב' פסוק י' —

'בכל זאת, למרות היסורים שבאו עליו, לא חטא איוב בשפתיו' —

אמר רבא, אף שבשפתיו לא חטא כמבואר בפסוק, אבל בלבו חטא! (23)

ומפרשת הגמרא: שטן, כיון דחזיא שראה להקדוש ברוך הוא, דנטיה דעתיה של הקדוש ברוך הוא בתר אחרי איוב, אמר השטן חס ושלום מינשי ליה לרחמנותיה דאברהם (17) תשכח לפני הקדוש ברוך הוא זכותו של אברהם, (18) ולכן קטרג השטן על איוב, נמצא שקטרוגו על איוב היה לשם שמים שלא תשכח זכות אברהם.

וכן פנינה נתכונה לשם שמים. דכתיב בשמואל א' [פרק א' פסוקים ב-ו] 'ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים... וכעסתה צרתה [פנינה צערה את חנה] גם כעם [צער אחר צער] (19) על כך שאין לה ילדים], וכוונתה הייתה — בעבור הרעימה, (20) כדי שחנה תתפלל לקדוש ברוך הוא. נמצא

שאינ רעמים ללא גשמים, כך אין תפילה חוזרת ריקם, ולכן ציערתה כדי שתתפלל ותענה, ואכן כך היה שהתפללה ונולד שמואל.

21. ואף על פי כן נענשה פנינה שמתו כל בניה, כמו שכתוב 'ורבת בנים אומללה'. וקשה, הלא כוונתה הייתה לשם שמים ולמה נענשה. וביאר הגאון רבי חיים שמואלביץ [שיחות מוסר כ"ד ל"א] דכך ברא הקדוש ברוך הוא בטבע הבריאה שהפוגע בחבירו נענש, והכוונה הטובה בזה לא יכולה לשנות מאומה, והרי זה כאדם שמכניס ידו לאש, דוודאי לא יועיל לו כוונה טובה בזה.

22. על פי רש"י בקידושין לה א.

23. וכתב המהרש"א דהדיוק הוא ממה שנאמר 'בשפתיו', שהרי בפרק א' פסוק כ"ב כתוב 'בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים' ולא נאמר 'לא חטא בשפתיו' ואילו כאן [לאחר שהכהו הקדוש ברוך הוא בגופו] כתוב 'לא חטא בשפתיו' ומכאן למד רבא שבלבו חטא.

דשני מילים אלו מופיעים כדי למעט, ולכן אפשר ללמוד בהם גזירה שווה אף שהתיבות שונות.

ויש לעיין לפי דבריו מדוע אמרינן כאן 'אלמא בדידיה קיימא', שמשמע שעיקר הלימוד הוא מעצם האפשרות שיש לשטן ליטול את נפשו, הרי לפי המהרש"א אין זה צורת הלימוד אלא למדים בגזירה שוה, וצ"ב.

17. המהרש"א הוסיף בזה ביאור על פי מה שאמרו לעיל דגדול מה שנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, ולכן חשש השטן דחס ושלום תשכח זכותו של אברהם.

18. על פי רש"י איוב פרק א' פסוק ז'.

19. על פי רש"י שם, וכן כתב כאן המהרש"א שהייתה אומרת לה האם קנית לבנך כבר סודר, או האם רחצת כבר את פני בנך הקטן.

20. עיין בפירושו רבינו גרשום שכתב, ד'הרעימה' הוא מלשון רעמים, ופירושו, דכמו

מאי קאמר? מה אמר איוב שממנו למד רבא שבלבו חטא?

רבי אליעזר אומר: בקש איוב להפוך קערה על פיה. כי בפסוק זה יש דברי חירוף וגידוף.

'ארץ נתנה ביד רשע, פני שופטיה יכסה. אם לא איפו, (24) מי הוא?' [איוב פרק ט' פסוק כד].

אמר לו רבי יהושע: לא דבר איוב אלא כלפי שטן! (27)

עוד נאמר באיוב, פרק י' פסוק ז' —

אמר רבא על פסוק זה: בקש איוב להפוך קערה על פיה. כלומר, לעקור את כבוד הקדוש ברוך הוא. (25) לפי שפסוק זה הוא דברי חירוף וגידוף כלפי הקדוש ברוך הוא. ומכאן למד רבא שאיוב חטא בלבו.

אמר איוב לקדוש ברוך הוא: 'על דעתך כי לא ארשע, ואין מידך מציל!'

ומפרשת הגמרא את הפסוק —

[ודברי הגמרא צריכים ביאור, כי אם כך אמר איוב, נמצא שחטא גם בשפתיו, שהרי פסוק זה אמר בפיו, ועיין הערה (26)].

אמר רבא: בקש איוב לפטור את כל העולם כולו, מן הדין, בטענה, שכל העולם אנוסים על ידי יצר הרע, וכך אמר לקדוש ברוך הוא 'על דעתך, כי לא ארשע'. לו היית חפץ, לא הייתי מרשיע!

אמר ליה אביי, לא דבר איוב בפסוק זה אלא כנגד השטן. אמר פסוק זה על השטן, אך לא נתכוון לחרף כלפי מעלה.

וכך אמר איוב לפניו: רבונו של עולם, בראת שור, פרסותיו סדוקות. שזוהו סימן הטהרה שלו, ומותר לאכלו. ומאידך, בראת חמור, ופרסותיו קלוטות. ולכן אסור לאכלו.

ומחלוקת זו של אביי ורבא בביאור הפסוק, היא כמחלוקת תנאי, שנחלקו בפסוק זה.

ואם כן, הלא אתה בראת כל זאת, ואין אפשרות לשנות זאת.

וכך שנינו בברייתא: 'ארץ נתנה ביד רשע'

24. לפנינו 'אפוא'

25. רבינו גרשום פירש 'להפוך יראת כל העולם כלומר שאין דין אמת'. והגר"א פירש, שמה שביקש איוב להפוך קערה על פיה, הוא מפני שלא רצה שיחשבו שנענש בחנם.

וביאר המהרש"א, כי גם רבא מודה למה שתירץ אביי דלא דבר איוב אלא כנגד השטן ואם כן אין כאן חטא בשפתיו, אלא שמכל מקום אביי דייק מכך שכתוב 'בשפתיו' שאיוב בלבו חטא והיה אחד בפה ואחד בלב, ואף שאמר פסוק זה על השטן ביאר המהרש"א שמכל מקום יש כאן חטא, דאיוב אמר שהקדוש ברוך הוא נתן את הארץ ביד השטן והוא מנהיג את הארץ ואין השגחה פרטית ואין דין ואין דיין, ובוזה כפר איוב בהשגחה פרטית.

26. הנה דברי הגמרא תמוהים, שמתחילה הביא רבא את הפסוק דבשפתיו לא חטא, ואמר על כך רבא דאף שבשפתיו לא חטא מכל מקום בלבו חטא, וכראיה לזה הביא מפסוק שבו מבואר שאיוב כן חטא בשפתיו.

27. וכתב היד רמ"ה 'ומסתברא כרכי יהושע'.

וכן בראת גן עדן, ובראת גיהנום. בראת צדיקים על ידי יצר טוב, ובראת רשעים על ידי יצר הרע.

מי מעכב על ירך מלהטות את לב הרשע להיות צדיק, הלא אתה הוא שמחליט במי יתגבר בו היצר הטוב ובמי יתגבר בו היצר הרע. ואם כן, שאתה הוא זה אשר מטה את לב הצדיקים והרשעים, הרי אין בחירה לאדם, וכמו שאין לחמור בחירה להיות טהור, כך אין לרשע בחירה להנצל מיצר הרע.⁽²⁸⁾ ואם יצר הרע מתגבר עליו, הוא אנוס⁽²⁹⁾.

ומאי אהדרו ליה? מה ענו לו חבריה [דאיוב]

על טענתו זו?

אף אתה, שאתה אומר דברים אלו, בכך תפר יראה! תפר את יראתם של בני האדם. ותגרע שיחה לפני אל'. ומחמת דבריך אלו לא יתפללו בני האדם אל הקדוש ברוך הוא.⁽³⁰⁾

והתשובה על טענתך היא: אכן ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, אך כנגדו, ברא לו תורה תבלין. התורה היא התבלין, הכח, המבטל את יצר הרע.⁽³¹⁾

נמצא שעדיין הבחירה ביד האדם, ואין הוא אנוס לחטוא, כי אף אם יצר הרע מתגבר

צדיק או רשע, דענין זה הוא בידי האדם לבחור בין טוב לרע. אבל איוב כפר בזה ואמר שהאדם אנוס לפי טבע בריאתו להיות צדיק או רשע. וזהו שענו לו חבריו לחזק את אמונת הבחירה, דהקדוש ברוך הוא נתן כח ביד האדם אם ירצה להתגבר על יצר הרע על ידי התורה, ועיין עוד במהרש"א שהאריך.

30. על פי רבינו גרשום

31. וכמו שאמרו בקידושין ל ב' אם פגע בך מנוול זה [יצר הרע] משכהו לבית המדרש'. במסילת ישרים [פרק ה'] כתב על דברי הגמרא, 'והנה פשוט הוא שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המחלה בלתי זאת הרפואה, ומי שיחשוב לינצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו'.

ובפירושי הריקנאטי על התורה כתב על דברי הגמרא, שהחמימות בדברי התורה היא מצוה בפני עצמה, כי על ידי זה מבטל את חימום היצר הרע, ואין מצוה גדולה מזה. ובאבות דרבי

28. דמיון זה צריך עיון, דהלא ודאי אין החמור יכול להשתנות ולעשות פרסותיו סדוקות אבל האדם יכול להתגבר על יצר הרע, ועי' בהערה הבאה מה שביאר המהרש"א. והגאון רבי ירוחם זצ"ל [דעת תורה פרשת ויקרא מאמר 'תורה מובלעת'] ביאר, שמכאן מוכח שמדרך הטבע אין אפשרות להתגבר על יצר הרע, והרי זה כמו חמור שפרסותיו קלוטות שאין לו אפשרות לשנות את המציאות. ועל זה ענו לו חבריו כי אף שמצד הטבע אין אפשרות להתגבר על השטן מכל מקום הקדוש ברוך הוא ברא תבלין שיכול להמיס את היצר הרע, וזהו התורה. וכעין זה כתב ב'לב אליהו' בפרשת חיי שרה. ועיין עוד בהערה 31 דברי המסילת ישרים בזה.

29. כתב המהרש"א דאיוב כפר כאן באחד מיסודות האמונה והוא הבחירה שנתנה לאדם, שהוא מחליט אם לשמוע ליצר טוב או ליצר הרע, ואין זה בידי שמים, וכמו שאמרו דהמלאך הממונה על ההריון מעמיד את הטפה לפני הקב"ה, והוא אומר איך יראה אדם זה בעולם, גבור או חלש וכדו', אבל אינו אומר אם יהיה

עליו, יכול הוא לנצחו על ידי התורה.

דרש רבא: מאי דכתיב [באיוב פרק כט פסוק יג] 'ברכת אובר עלי תבא ולב אלמנה ארנין'?

מפרש רבא פסוק זה: 'ברכת אובר עלי תבא', מלמד שהיה איוב גזול שדה מיתומים, ולאחר הגזילה היה משביחה, ומחזירה להן⁽³²⁾ את השדה כאשר היא משוכחת יותר ממה שלקח, וזהו שאמר איוב, 'ברכת אובר' פירוש הברכה של מי שסבר שאבדה שדהו, וקבלה חזרה כשהיא משוכחת, עלי תבא. —

ומפרשת הגמרא את המשך הפסוק.

'ולב אלמנה ארנין'. רכל היבא רהוה איבא

כל מקום שהיתה אלמנה דלא הוה נסבי לה, שלא היתה מוצאת מי שיתחתן אתה, הוה אזיל היה הולך איוב ושדי שמיה עילוה, והיה אומר מוציא שם שהיא קרובתו,⁽³³⁾ או שהיה דואג לדבר עליה להשיאה.⁽³⁴⁾ והוה אתו נסבי לה, והיו באים לישא אותה.

עוד נאמר באיוב, פרק ו' פסוק ב'.

'לו שקול ישקל אם היו שוקלים את כעשי וחותי מעשי הרעים מול הענשים שקבלתי [ע"י הערה] ובמאזנים ישאו יחד'⁽³⁵⁾, 'כי עתה מחול ימים יכבד'.

ופירוש פסוק זה הוא, שאיוב התלונן על כך שקיבל עונש גדול מהמגיע לו על עוונותיו.

אמר רב: ראוי להשליך עפרא לפומיה לפיו

שאסור לגנוב על מנת להחזיר הוא רק בגניבה ולא בגזילה. וכן תירץ הפני שלמה, ע"ש. וכן נראה מדברי המנחת חינוך מצוה רכ"ד [אות ב'], ושם מבואר החילוק בין גניבה לגזילה, שבגניבה עצם מעשה הגניבה אסור, ולכן אסור לעשות זה אף אם הכוונה להחזיר, אבל בגזילה יסוד האיסור הוא מה שנמצא תחת ידו ממון של אחרים, ובזה יש לומר שאין איסור אם כוונתו לטובת הנגזל אין איסור.

ועיין עוד מה שתירץ בזה בחידושי רבי נחום לחלק בין קרקע למטלטלין, וכן בדברות משה כאן [הערה ע"ח].

33. על פי רש"י ורבינו גרשום.

34. רש"י.

35. מצאנו מחלוקת בין המפרשים כיצד לפרש פסוק זה, שמדברי רש"י נראה, וכן פירש המצודות, ד'כעסי והותי' הם ענין אחד, והיינו

נתן פרק ט"ז משנה ז' נאמר 'צר הרע אין לו תקנה אלא בדברי תורה, שהוא כאש בלבד'.

32. בבבא מציעא סא ב דורשת הגמרא 'לא תגנוב על מנת לשלם תשלומי כפלי'. ומבואר שאסור לגנוב גם אם כוונת הגנוב להחזיר את החפץ ואף אם יחזיר יותר ממה שלקח, ואם כן לכאורה קשה כיצד איוב גזל שדה על מנת לשבחה ולהחזירה הלא עבר בזה על לא תגזול? ולכן כתב היד רמ"ה כאן שלאומות העולם מותר לגזול על מנת כן, ואיסור זה אינו אלא לישראל. ועדיין צ"ע לפי כל האמוראים התנאים הסבורים לעיל [טו ב] דאיוב מישראל היה, כיצד גנב על מנת להחזיר. ובקובץ שיעורים כתב דרבא לשיטתו שסובר דאיוב לא היה מישראל. וכן כתב בספר 'פני שלמה'.

והמאירי תירץ, שכיון שאיוב היה מפורסם לאדם בר מעלה, לכן גם בשעה שגזל את השדה ידעו כולם שכוונתו להחזירה.

בקובץ שיעורים תירץ תירוץ נוסף, דלאו זה

היה איוב משתבח על עצמו, ואומר: 'ברית כרתי לעיני מלהסתכל באשת איש, ומה אתבונן על בתולה, איני מתבונן אף על בתולה'⁽³⁷⁾

אמר רבא,⁽³⁸⁾ איזהו איוב, לא הסתכל באחרניתא בנשים זרות, אבל אברהם אפילו בדידה באשתו לא איסתכל.⁽³⁹⁾ דכתיב שאברהם אמר לשרה 'הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את'. מכילל זה אתה למד, דמעיקרא, קודם שאמר לזה, לא הוה ידע לה. לא הסתכל בה ולא הכירה.

נאמר באיוב פרק ז' פסוק ט'

אמר איוב: כמו ש'כלה ענן וילך, בן המת שיורד שאול אל הקבר לא יעלה'.

דאיוב, שהיה מדבר לפני הקדוש ברוך הוא כחברותא כלפי שמיא. כאדם שמתווכח עם חבירו ואומר, הבה ונראה מי חייב למי.

עוד נאמר באיוב, פרק ט' פסוק לג –

אמר איוב לקדוש ברוך הוא: 'לו⁽³⁶⁾ יש בינינו, הלואי והיה בינינו, מוכיח, מי שיכול לברר את הדברים שבנינו, אשר ישת ירו על שנינו'.

אמר רב: ראוי להשליך עפרא לפיו דאיוב. כלום וכי יש עבד שמוכיח את רבו?!

עוד נאמר באיוב, פרק לא פסוק א –

37. שמא לאחר ימים תנשא, ונמצאתי כרוך אחריה.רש"י באיוב שם על פי אבות דרבי נתן.

38. לפנינו הגירסה 'עפרא לפומיה דאיוב', אבל הב"ח מחק זאת, משום דאף דאברהם היה גדול מאיוב שלא הסתכל אף על אשתו, מכל מקום אין לתת עפר בפיו של איוב על שלא הגיע לדרגת אברהם אבינו.

אבל המהרש"א השאיר הגירסה 'עפרא לפומיה דאיוב' ופירש דוודאי אין לומר 'עפרא לפומיה דאיוב' על כך שלא הגיע לדרגת אברהם אבינו. אלא הכוונה עפרא לפומיה על שהרהר אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שהרי אברהם שהיה גדול ממנו במעלה שאפילו על אשתו לא הסתכל, בכל זאת לא הרהר אחר הקדוש ברוך הוא שניסהו בעשרה נסיונות, ואילו איוב שהיה בדרגה פחותה מאברהם אבינו, הרהר על מדותיו.

39. הקשה המהרש"א, דהרי בפרק ב' דקידושין אמרו דאסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה,

צרותי וכעסי שנתכעסתי בשביל הצרות, וכך אמר איוב, אם ישימו את צרותי במשקל, וכנגד ישימו כל משקל שבעולם ואפילו אם יהיו חול וימים על המשקל שכנגד צרותי, גם אז תכבד המשקולת של צרותי. [וכן איתא להדיא ברש"י ד"ה ישאון], אבל המהרש"א כאן פירש ד'כעסי' היינו הענשים שקיבל איוב מהשמים, ו'הותי' הוא עוונותיו, וכך אמר איוב אם ישימו צרותי במשקל ובצד השני יניחו את עוונותי, הרי יכבדו צרותי כמשקל חול וימים מול עוונותי. וכן פירש המלבי"ם.

פירוש נוסף הביא הרמב"ן בפירושו לאיוב שם, בשם 'אחרים', דאיוב ענה על טענת ריעו שהוכיחו על מדת הכעס, ועל זה ענה לו איוב שאם ישימו את צרותיו מול כעסו הרי צרותיו יכבדו יותר מצעריו. ועי' שם ברמב"ן שדחה פירוש זה.

36. לפנינו בנביא 'לא', וכן העיר המסורת הש"ס.

אמר רבא: מכאן שכפר איוב בתחיית המתים⁽⁴⁰⁾.

נאמר באיוב פרק ט' פסוק יז: 'אשר בשערה ישופני, וחרבה פצעי חנפ', ומפרשת הגמרא את הפסוק:

אמר רבה, איוב בסערה חרף, ובסערה השיבוהו. —

בסערה חרף, דכתיב 'אשר בשערה ישופני'. אמר לפניו: רבונו של עולם, שמא רוח סערה עברה לפניך, ונתחלף לך בין איוב לאיוב.

ובסערה השיבוהו דכתיב [באיוב פרק לח פסוק א']: 'ויען ה' את איוב מן הסערה'⁽⁴¹⁾ ויאמר... אזר נא כנבר חלציך התעורר מיסוריך ומחלייך ואשאלך⁽⁴²⁾ [את השאלות דלהלן] והודיעני. —

אמר לו הקדוש ברוך הוא לאיוב: הרבה נימין שערות בראתי באדם, וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה, שמאותה גומא צומחת השערה, שלא יהו שתיים שערות וונקות מגומא אחת, שאלמלי שתיים וונקות מגומא אחת, מחשיכות מאור עיניו של אדם. [וזהו 'מן הסערה' לשון שיער⁽⁴³⁾] —

הנשואין הביט בה בהסתכלות שטחית. עוד תירצו על פי דברי הרמב"ן על התורה, שכתב דאברהם אבינו קיים את התורה רק כשהגיע לארץ ישראל, וכשנשא את שרה עדיין לא היה בארץ ישראל ולכן לא הסתכל בה קודם שנשאה.

ועי' עוד מה שתירץ בזה המהר"ל ב'גור אריה' פרשת לך לך.

40. המהרש"א העיר שבאיוב פרק ז' פסוק ז' על הפסוק 'זכור כי רוח חיי לא תשוב עיני לראות טוב', פירש רש"י 'וכאן כפר איוב בתחיית המתים'. וצ"ע דכאן למדו זאת מפסוק אחר. ועי' במצודות שם שפירש באופן אחר.

41. פירוש, שרוב הנפלאות שסיפר הם בסערת השמים או שדיבר אלי מן הסערה' — רש"י באיוב שם. אך רש"י כאן פירש 'מן הסערה' לשון שערה כדלהלן.

42. לפנינו 'ואשאלך'

43. על פי רש"י באיוב, ועי' להלן בהערה

ואברהם אבינו קיים את כל התורה, וכיצד קדש את שרה בלא שיראנה. ותירץ, דודאי בנעוריה קודם שקדשה הסתכל בה, אבל לאחר שנשאו שוב לא הביט בה מתוך צניעותה, וחשב שכיון שעבר זמן רב כבר לא עמדה ביפיה שהייתה בנעוריה, וזהו שאמר אברהם הנה נא ידעתי שגם עכשיו אשה יפת מראה את ולא נשתנה יפיך.

תירוצ' נוסף תירץ המהרש"א, דאברהם אבינו קיים את כל התורה רק לאחר שנמול, ואם כן לא קשה כיצד קדש את שרה בלא שראה אותה, שהרי כשנשאה עדיין לא היה מהול ולא קיים את התורה.

ובעיון יעקב [בעין יעקב] תירץ הכל מה שאמרו דאסור לקדש אשה עד שיראנה הוא משום דיש לחשוש שימצא בה דבר מגונה אחר הנישואים. ואברהם אבינו לא התכוון להסתכל בה גם לאחר הנישואין, וכיון שכן אין את טעם את התקנה, ולכן לא הסתכל אברהם אבינו בשרה אף קודם הנישואין.

ומדברי הרמב"ם בפירוש המשניות באבות פרק ה' משנה י"ט נראה, שבשעה שאמר אברהם לשרה 'הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את' אז הסתכל בה 'הסתכלות שלימה' ויש לומר דקודם

הפסוק, הרבה קולות בראתי בעבים, וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו כדי שלא יהו שתי קולות יוצאות משביל אחד, שאלמלי שתי קולות יוצאות משביל אחד מחריבין את כל העולם⁽⁴⁵⁾. ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב, אם בין קול לקול לא נתחלף לי, האם תעלה על דעתך בין איוב לאיוב נתחלף לי?!

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב –

הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור [איוב לט א'].

ומפרשת הגמרא את הפסוק: יעלה זו, אכזרית על בניה, כי בשעה שבורעת ללדת, היא עולה לראש ההר כדי שיפול הוולד ממנה, וימות. ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה. ואלמלי מקדים⁽⁴⁶⁾ הנשר לבא רגע אחד או מאחר⁽⁴⁷⁾ רגע אחד מיד נופל הוולד ומת.

ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: אם בין רגע לרגע לא נתחלף לי שאני מזמין את הנשר ברגע הנכון, איך תעלה על דעתך שבין איוב לאיוב נתחלף לי?

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: 'חולל אילות תשמור' [איוב פרק לט פסוק א].

וכך אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: אם בין גומא לגומא לא נתחלף לי, האם תעלה על דעתך שבין איוב לאיוב נתחלף לי?!

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב 'מי פלג לשטף תעלה וגו' ומפרשת הגמרא פסוק זה, הרבה טיפין בראתי בעבים בעננים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס כמין תעלה שבה יורדת הטיפה בפני עצמה, כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ עושות את האדמה כמין טיט ואינה מוציאה פירות. – וכך פירוש הפסוק מי פלג לשטף [לגשם] תעלה [דפוס]⁽⁴⁴⁾ –

ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב, אם בין טיפה לטיפה לא נתחלף לי האם בין איוב לאיוב נתחלף לי?!

ומקשינן: מאי משמע דהאי שהמילה תעלה הכתובה בפסוק לישנא דדפוס היא? אמר רבה בר שילא דכתיב במלכים פרק א' פסוק יח על אליהו ויעש תעלה [סביב למזבח] כבית סאתים זרע'.

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב:

'ודרך לחזיו קולות' – ומפרשת הגמרא את

הנשמע עכשיו, ומחמת חוזק ותוקף הקול היה נופל הבנין... והיו האזנים חרשים'.

46. שאם יקדים תרגיש בו היעלה ותלך להמליט במקום אחר, שהרי רצונה שהוולד ימות.בן יהודע. ועי"ש היטב.

47. גרסת הב"ח. ולפינו 'מתאחר'.

הבאה.

44. ועי' ברש"י באיוב שהביא פירוש הגמרא כאן על הפסוק, אבל רש"י שם הוסיף פירוש נוסף ד'מי פלג לשטף' היינו שהקדוש ברוך הוא ברא נימא לכל שעה כדלעיל.

45. פירש הבן יהודע, 'פירוש, היה הקול יוצא חזק וגדול מאד, אלף אלפי פעמים מקול הרעם